

Herinneringen aan Nederlands Indië
1930 - 1946

Mijn verhaal begint, met het leven van de eenvoudige Indische boer die desondanks de moeilijke tijden van de jaren 30 en het zware werk op zijn land, gelukkig en tevreden leefde.

Een echtpaar, waarvan de man gepensioneerd, had een stuk grond van 16 hectare om te bewerken. Men bouwde er om te beginnen een huis op met een heel ruime woonkamer. Er was ruimte genoeg voor een gezellige kaartavond met de burens of een verjaardagsfuijfje. Bij een plantenproefstation bestelde hij vervolgens goede fruitbomen. Niet uit de pit want dan zou men 7 jaar op de vrucht moeten wachten. Dit waren occulaties of geënte boompjes die al na een jaar vruchten droegen. Zij werden rondom het huis geplant met daar tussen mooi gesnoeide struikjes van de Chinese roos in alle kleuren. Een lust om te zien.

Deze boer behoefde niet direkt op een dubbeltje te kijken dus maakte hij van zijn land een lusthof met wel 122 soorten van bomen. Hij plantte ook wat mais, rijst en groente maar had altijd zijn pensioen als reserve mocht de oogst eens mislukken. Dit in tegenstelling met de andere boeren uit de omgeving, die voor hun levensonderhoud zwaar en hard moesten werken.

Op zekere dag bracht de Gouverneur-Generaal Jhr. Tjarda van Starkenborg een bezoek aan deze streek. Het huis en land van onze boer werd uitverkozen voor een persoonlijk bezoek van de G.G. Het was een hele eer. Vanaf enkele dagen vòòr het bezoek mochten er geen rijpe vruchten meer worden geplukt, zodat het hoge

hoge gezelschap kon genieten (en plukken) van al de kleurige, geurige en vooral verse vruchten die de fruitbomen opbrachten.

Maar zoals gezegd, de meeste boeren uit deze omgeving waren nog jong en niet zo kapitaalkrachtig als de boer waarmee mijn verhaal begon. Zij moesten van de onderste trede af beginnen en dat viel helemaal niet mee.

Men begon met wat volk om een gedeelte van een bos omtেকappen en het hout te verbranden. Verder maakte men de grond bouwrijp en zaaide mais tussen de overgebleven boomstronken. Men bouwde verder een eenvoudig huisje met een lemen vloer. De eerste vereiste, waren nu een paar span koeien om de grond te bewerken en wat werkvolk, want men moest rekening houden met de seizoenen, i.v.m. het snelle planten voor het eerste levensonderhoud. Het waren meestal (eetbare) wortelknollen, bananen, bonen en mais. Kunstmatige water bevloeing bestond in die dagen nog niet in dit gebied, dus bepaalde men zich tot rijstplanten die ook op droge grond groeiden. Was dit allemaal in orde dan begon men zijn huis te verbeteren. Van de geschikste bomen uit het bos werden nu planken en balken gezaagd. Op sommige plaatsen kon men zelfs bouwstenen bakken. Dakpannen werden evenals kalk en cement besteld. Het zand werd in de omgeving verzameld. Eindelijk kon men dan aan een beter huis beginnen te bouwen. Het noodhuisje had een dak van stevig gras het z.g.n. alang-alang. Echte dakpannen waren een hele verbetering waar men erg trots op was. Al gauw had men dan wat half wilde kippen die snachts in de bomen sliepen. Verder wat eenden en ganzen als erf bewaking omdat die bij onraad beginnen te snateren. Er kwam een geit, soms een Bengaalse grote die men kon melken, een hond, een kat en wat tamme vogels. Men leefde sober om wat geld te sparen.

Autowegen waren er nog niet. Men moest vaak uren lopen of fietsen naar een nabij gelegen dorp waar een busverbinding met de stad was. Werd men ziek, dan werden de oudere burens geraadpleegd en er werd zelf gedokterd. Rijst had men vol op maar vis en vlees niet. Men zag er niet tegenop om een uur te fietsen naar een vissersdorp waar men goedkoop vis verkocht die gedeeltelijk gezouten en gedroogd was voor de langere houdbaarheid.

Met enkele buren werd er op wilde zwijnen gejaagd. Dit was zo gebruikelijk. Iedere boer had minstens één geweer maar heel vaak ook voor vrouw, zoon of dochter een jachtvergunning. Had men geluk dan waren 3 zwijnen per jacht heel gewoon. Een gedeelte van het vlees werd gepekeld en een deel daarna gedroogd. Het land begon nu produktief te worden. Was de oogst gelukt dan begonnen sommigen pas na de regentijd aan de bouw van een eigen huis. Had de boer goed gespaard dan liet hij dit aan echte bouwvakkers over. Was dit niet het geval dan deed hij het zelf met behulp van enkele vakmensen, of bevriende buren. Later hielp hij hen op de zelfde manier. Er was een grote saamenhorigheid. Men sloeg een waterput van soms wel 10 meter diep. Op die manier verkreeg men het zuiverste

drinkwater. Men bouwde een kippenren met nachthok voor minstens 100 kippen. Dan volgde een hoge afrastering, zodat de kippen de moestuin niet zouden wegkrabben. Er kwam een varkenshok met wat varkens voor de afval. Zij liepen vaak vrij over het erf en waren zo overvoerd dat zij geen enkel belang meer bij de moestuin hadden. Een paard of melkkoe maakte de menagerie compleet. Hierna werd pas het nieuwe huis ingericht. Had de oogst een goede prijs opgebracht dan werd er volgens oud gebruik een groot feest gegeven waarbij tevens het huis werd ingewijd. Zo'n boer had de nodige meiden en knechten (inlanders noemde men dat vroeger) die het werk deden. In de keuken waren de kooksters bezig de gerechten te bereiden die afwisselend bestonden uit kip, eend, een geitje of varken, gevogelte en vis. Dit behoorde allemaal bij een uitgebreide rijstafel, met wel 10 gerechten van vlees. Een ieder was vrij z'n eigen gerechten te kiezen.

Er was de gehele dag "open huis". De gasten moesten echter wel met een lege maag en goede trek komen want men werd er rijkkelijk onthaald op al deze gerechten. Wanneer de boer geen bakgrage vrouw had, dan waren de koekjes en versnaperingen inheems. Maar dit kwam niet zo heel veel voor.

Men voorzag in die jaren het levensonderhoud van het gezin door veel zelf te verbouwen. Men kocht een zak tarwe meel en bakte zelf het dagelijks brood. Dit gebeurde vaak op erg primitieve ovens die op hout werden gestookt. Deze broodbakkerij was erg bewerkelijk dus at de boer "bij gelegenheid" alleen maar brood. Er was ook een klandistiene drankstokerij. Het waren voornamelijk de ouderen die zich naast het bier aan deze zelf gestookte drank waagden. Men dronk echter het meest koffie, warm of met ijs er in. Dan was er nog vruchtensap en bowl.

Een oude gramfoon zorgde voor de nodige muziek. Hij werd soms afgewisseld door een paar jongelui met muziekinstrumenten. Verder was er geen enkel vertier. Van elke gebeurtenis maakte de boeren een feestje. Iedere verjaardag was ook een "eetpartijtje"

De landbouw en veeteelt werd ondertussen steeds meer verbeterd. De watervoorziening kwam en bracht welstand. De vruchten, moes en bloemen tuinen konden nu bevoeid worden. Er ontstonden visvijvers van 5 bij 10 meter. en de rijstoogst was beter dan ooit. Elke 3 maanden moest die worden binnengehaald. Het geld hiervoor moest goed worden besteed. Men had werktuigen nodig en er moesten allerlei vernieuwingen worden uitgevoerd. Van de rijst (paddi) zat maar een klein gedeelte aan de steel het meeste kwam aan de korrel. Bij de grote schuur was een cementen vloer van 6 bij 10 meter waar men de oogst goed droogde voor dat deze werd bewaard of verkocht. Voor de jongelui was die zelfde droog vloer vaak ook de dansvloer bij een fuifje.

De boeren hadden ook wel eens tegenslag. Plotseling kwam er een sprinkhanen plaag. Alle vruchten en veldgewassen werden in een klap kaal gevreten. Dit was een zware slag. Wat over bleef was alleen nog maar goed genoeg voor veevoer.

Er waren ook muizenplagen. Bij honderden trokken deze kleine knaagdiertjes 's nachts van veld tot veld en vernielden de gewassen nog erger dan de sprinkhanen. Van regeringswege werd er muizengif verstrekt, maar men had vaak weinig medewerking van de bevolking, omdat men nog erg bijgelovig was. Men was bang voor de wraak van de muizen. Werkte de boer wel mee, dan moest hij zorgen dat het gif goed verspreid werd om de volgende oogst te kunnen behouden.

Na een dergelijke plaag, bezat de boer alleen nog wat eten voor hem en zijn gezin. Verder was hij straatarm. Dit was wel het ergste wat hem kon gebeuren.

Op iedere nederzetting woonden ongeveer 40 boeren, met elk 15 hectare land. Door het verschil in bodemgesteldheid had de een koffie en klapper tuinen en wat gemengd gewas. De ander had gemengd gewas en meer rijstbouw. Electriciteit was er nog niet, maar wel betere wegen. Er kwamen autos een school en een polikliniek waar de dokter dagelijks spreekuur had. De bevolking leefde tevreden, maar in de wereld begon het oorlogsgeweld te dreigen. De tweede wereldoorlog brak uit. Alle mannen werden plotseling opgeroepen voor de militaire dienst. Het eens zo rustige Indië raakte in paniek. Het zou echter nog enige tijd duren voor men hierin direct betrokken werd. In 1942 was het zo ver. De Japanners kwamen op grote vloten die met bomen gecamofleerd waren en landden op de kusten. Binnen enkele dagen was Java bezet. Plotseling herinnerde ik mij hoe ver voor die tijd bevriende Japanse families contact trachten te krijgen met mensen die grote invloed hadden en of landeigenaar waren. Het was allemaal nog onder het Hollandse bestuur dat deze dingen gebeurde. Die zelfde families gingen onder het mon van een picknic naar plaatsen waar zij anders nooit kwamen. Zij wisten bv. dat een hele berg gepacht was als jachtterrein van een rijk zakenman die er zelf een prive landingsbaan voor kleine vliegtuigen op na hield. Thuis werd dit allemaal genoteerd en waarschijnlijk doorgegeven naar Japan. Zonder enige moeite wisten de Japanners tijdens die inval al die plaatsen te vinden. Men was over het algemeen bang voor deze kleine kereltjes. Een ieder moest voor een Japanse wacht buigen en ze verplichtte zelfs nonnen in het voorbijgaan uit eerbied de kap af te zetten. Alle Nederlanders en andere buitenlanders werden in kampen opgesloten. Behalve Duitsers, die bleven vrij rond lopen.

De boeren en hun familie, moesten op het land blijven en onder toezicht werken. Als het veldgewas rijp was werd het door de Jap in beslag genomen.

Nu woonde er al van vèr voor de oorlog een Japanse familie in onze buurt, die wij heel goed kende. Na de capitulatie van Indië, bleek de vader een hooggeplaatst Japans officier te zijn.

Op zekere dag kwam hij ons bezoeken. Daar schrokken wij wel een beetje van. Maar hij begroette ons heel hartelijk en vroeg direkt naar mijn man. Deze was als militair door de Japanners gevangen genomen.

Als wij op dat moment geweten hadden waar hij was, had hij ons graag willen helpen om hem vrij te krijgen.

Tegen het einde van de oorlog, toen het duidelijk werd dat Japan zou verliezen, kwam hij ons nog eens bezoeken, maar nu met de bedoeling dat wij desondanks alle doorgestane ellende bij zijn eventuele berechting een gunstige getuigenis zouden afleggen.

Voorlopig zouden wij echter gebukt gaan onder de Japanse bezetting en dat viel helemaal niet mee. Wij werden gedwongen om allerlei werk voor hen te verrichten. Toch waren wij als een grote familie. Wij moesten op elkaars land werken. Wij aten gezamenlijk. Zagen veel wreedheden maar waren niet klein te krijgen. Onze groep bestond uit ongeveer 20 personen. Veel vrouwen, grote jongens en meisjes en een enkele man die afgekeurd was voor de militaire dienst. Soms draaiden wij stiekum nog eens de oude gramfoon en dansten de meisjes. Dit was natuurlijk allemaal verboden. Er kwam geldgebrek. Maar alles wat men missen kon werd verkocht om aan geld te komen. De avonden waren triest er brandde nergens licht en wij gingen vroeg naar bed.

Ik ben nooit bijgelovig geweest, maar ik vraag mij nu nog dikwijls af, hoe ik toen

De Borobudur

aan zo veel dingen rond om mij zo veel waarde kon hechten. Daar was bv. de klagelijke roep van de raven, die steeds talrijker begonnen te worden. Ook de onheils vogel "Piet van Vliet" vloog dagelijks om ons huis. Hij werd zo genoemd omdat zijn roep zo ongeveer klonk. Het ging mij soms door merg en been. Vooral als je dit steeds achter elkaar hoorde. Toen de geweren nog niet ingeleverd waren, probeerde ik er een te schieten maar heb er nooit een geraakt. Er kwamen er steeds meer en dat vond ik vreemd. Het stemde mij verdrietig. Ik voelde dat er verdriet en narigheid over ons en ons land zou komen en dat bleek later juist te zijn. Wanneer de schemering inviel, huilde de kinderen die niet in slaap konden komen. Buiten was het klagelijk geluid van de vogels. Ik had dit nog nooit eerder meegemaakt. Ook sommige andere mensen waren wat bijgelovig en probeerde de vogels te verjagen. Maar dit lukte niet. Na mijn vertrek naar Holland, heb ik altijd nog vergeten te vragen of dit nu nog zo is.

Er was weinig afleiding en enkele van ons voelden zich ziek. Men zag spoken (die er niet waren). Door verraad van de bedienden werden sommige mensen opgebracht. Niet alle mensen waren betrouwbaar. Zij heulden terwille van hun brood met de Jappen. Wij moesten heel goed oppassen om niets verkeerd te zeggen want je verrader sliep nooit. Wanneer je voor de dokter buiten het dorp moest zijn, dan had je een pas nodig. Bij overtreding hiervan werd je flink gestraft. Toch herinner ik mij ook hoe liefelijk die geluiden buiten op het land waren. De wilde boshaas (krielkip) kraaide vlak voor ons raam in een boom waar ook allerlei andere vogels vrolijk zongen. Dan was er het

vredig gesjirp van de krekels en het zachte bekvechten van de vogels, die elkaar verdrongen op de takken van hun "slaapboom". Een enkele keer hoorde je het geroep van de uil en in oude huizen het geluid van de tokèh. Je wist dan dat spoedig de avond zou vallen.

Wanneer daar tussendoor ook nog de raaf of onheilsvogel riep, dan zeiden de bedienden dat er in de omgeving meestal een ziekte, ongeluk of sterfgeval zou voorkomen.

Zou de oorlog misschien deze nare vogels naar de bewoonde wereld hebben gedreven? (Zij waren voor hun voedsel niet van ons afhankelijk.

Hoe nuchter je het ook allemaal bekeek, het

nam niet weg dat het geheimzinnig was want het was iets wat niet door mensen maar door de natuur werd verricht. Dit waren krachten waarvoor wij in Indië altijd enigszins bang waren. Zo was er bv. een grote sprinkhaan. In normale tijden was hij hoogst zelden te zien die ons men zijn scherp klagelijk geluid rèt- nong- rèt- nong, de stuipen op het lijf joeg. Waar bleef dit beest nu in tijden van voorspoed? Je zou er hoogstens een tegen zijn gekomen op een zeer eenzame plaats in de bergen of het bos. Al deze griezelige geluiden en de donkere sombere oorlogstijd, stemde mij verdrietig. Zo verging het velen met mij. Alles leek anders. Het bleef onrustig ook toen Japan capituleerde. Men verlangde weer naar de rust onder Hollands bestuur. Maar het zou allemaal anders verlopen. Ongeregelde bendes begonnen nu in de avond en ook 's nachts met overvallen en moordpartijen. Het gebeurde ook wel overdag, maar dan met een grote overmacht, zoals in Banjuwangi waar velen opgeschrikt werden door een groep moordlustigen. Iedereen die iets met Holland te maken had door familie band, huwelijk of als goed bevriend bekend stond, werd aan stukken gesneden en niemand deed daar iets aan.

Nederlandse mariniers waren spoedig ter plaatse om de boosdoeners die van een andere plaats kwamen een kopje kleiner te maken maar die waren dan al gevlucht. De enkelen die nog gepakt werden, moesten de lijken in drums verzamelen. Iedere kist bevatte een schep stoffelijke resten met daarop de naam van een slactoffer. Onder de vermoorden waren ook vrienden van ons die wij diep betreurden.

Wij waren met een groep van ± 100 mensen in veiligheid gebracht op een

verlaten koffieplantage ergens hoog in de bergen. Hier behoefden wij de avond en de nacht niet meer met angst en vreze tegemoet te zien. In een tijd van 18 maanden, werden wij 8x van kamp verplaatst. Meestal werden wij in open vrachtautos vervoerd zoals die dag toen wij weer opweg gingen naar een volgend kamp en een bevriend politieman ons als bescherming begeleidde. Wij reden door het binnenland en hij wees ons de plaatsen waar de Japanners velen onschuldigen in valkuilen hadden vermoord.

De vrachtauto kroop de bergwegen omhoog. Ieder uitzicht was weer anders, was weer mooier. Zo kwamen wij ook langs de plek waar de Jappen een schuilplaats hadden gebouwd voor enkele duizenden manschappen. Jaren van tevoren hadden zij in het geheim vee, voeding en brandstof er heen gebracht. Zij bouwden er loodsen en planten er voedingsgewassen, maar kregen nooit de kans om zich daar te verschansen. Hun nederlaag kwam te onverwacht en zij moesten alles prijsgeven.

Het was gedaan met het goede leven van de Indische boer. Toen Sukarno aan het bewind kwam

landerijen. Wij kregen schadeloosstelling. Wij oog maar niet uit het lieten immers al het hadden zich "even" melden en kwamen nooit Augustus 1974 ben ik in deze streek. Heel

onteigende hij alle maar een klein bedrag als verloren elkaar uit het hart. Velen van de boeren leven in de kampen. Zij bij de politie moeten meer terug.

als touriste terug geweest veel herinneringen kwamen

weer in mij boven. Maar ik had er vrede mee om dit allemaal weer eens terug te zien. In 1948 was ik hier met een buurvrouw onder Nederlands militair geleide terug geweest naar ons huis. Niets was er van over gebleven alles was onherkenbaar verwoest. Wij kwamen toen ook de mannen tegen die ons tijdens het Japans bestuur heel lelijk hadden behandeld. De Nederlandse militairen vroegen ons om ze alsnog dood te schieten. Maar dit wezen wij direkt af. Wij mogen immers geen eigen rechter spelen. De bevolking zou ons dan zeker hebben omsingeld en op gruwelijke wijze vermoord hebben. Nadat wij alles hadden gezien gingen wij zosnel mogelijk terug naar de stad. In deze omgeving zouden wij niet meer kunnen leven. Men keek ons weg. Ik vond het reuze angstig.

In 1946, zaten wij op één na het laatste kamp. Zo veel vrouwen had ik nog nooit bij elkaar gezien. Het waren er ongeveer 700, waarbij veel Hollandse vrouwen die net uit een Japans kamp kwamen. Velen van hen waren nog even naar hun vroegere woonplaats geweest om te kijken wat van hun huis was overgebleven.

Nog vòòr dat sommigen opnieuw opgepakt en Dit was hoofdzakelijk Omdat de streek droog de waterputten die voor steeds maar een hele Het was gewoon vrouwen en kinderen. al heel vroeg naar een klein conserven te halen. Eigenlijk mij zelf maar voor te baden. Ik kreeg zwart garen om iets

het wisten, werden zij met ons opgesloten. voor eigen veiligheid. en dor was, bevatten ons werden gegraven kleine hoeveelheid water. ontoereikend voor zoveel Daarom sloop ik 's morgens buiten en probeerde in blikje water uit de put was het niet eens voor een andere vrouw om zich van haar dan een stuk te naaien.

De geruchten dat wij spoedig bevrijd zouden worden, gaven ons nieuwe moed. Nu was ons kamp omgeven door een dicht hek van bamboe. Om naar buiten te gluren maakten wij daarin ergens een spleet. Wij kregen daardoor kontakt met de buitenwereld. Op zekere dag hoorde wij buiten een bekende stem die naar een van ons vroeg. De vrouw kwam snel naar het hek en ontving daar wat ongekookt voedsel wat zij natuurlijk best kon gebruiken. Ook ik ondervond gelukkig veel hulp, die het leven hier enigszins dragelijk maakte. Ik bewoonde met mijn twee jongens een gewezen w.c. -bar. Het "gat" was dicht gestopt. De ruimte was natuurlijk erg krap. Ik had maar een rieten mat om op te slapen. 's Nachts was het soms erg koud. Daarbij hadden wij ook nog een logé. Het was een meisje uit een groot gezin want er was daar geen plaats meer voor haar. De ratten kropen 's nachts over ons heen en aten onze voedsel voorraad voor een groot gedeelte op.

Men noemde het kamp "goed" met "redelijke vrijheid". Er was een kampwinkel waar men kruidenierswaren kon kopen. In de praktijk kwam daar niets van terecht want maar weinigen van ons hadden nog geld. Wij leefden van een handvol rijst en mais. Ik was eigenlijk verbaasd te horen dat er desondanks alles toch nog "rijken" onder ons waren. Zij bezaten in ieder geval meer eten dan wij. Zo af en toe kreeg ik wel eens iets voor mijn beide jongens van $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{2}$ jaar.

Later kwam ik er achter, dat er stiekum handel werd gedreven en juwelen werden verkocht via de bewakers die daar natuurlijk ook aan verdiende. Ook werden er bij het hek van ons kamp kleren tegen voedsel geruild. Soms gooiden vrienden of familie pakjes over de muur.

Het kamphoofd was een vrouw (van een Nederlands officier) Zij ging altijd goed gekleed en gekapt. Haar assistente was een jong Hollands meisje

Het kamphoofd deed dagelijks haar ronde en was daarbij bewapend met een zweep. Betrapte zij iemand op voedselsmokkel dan kreeg men van haar persoonlijk ter plaatse een flinke afranseling.

Bij gelegenheid liet zij ook eens weten, anti Nederlands te zijn maar op koninginndag droeg zij altijd oranje. Boze tongen beweerden dat zij samenwerkte met de terroristen. Gelukkig gingen wij na een paar maanden naar een ander kamp. Eerst moesten wij echter al ons geld afgeven want het zou naar men ons vertelde toch geen waarde meer hebben. Ik was vaak moedeloos en zag nog geen einde aan al deze elende.

Om 5 uur 's middags moesten wij ons met een bundeltje kleren, onze slaapmat en een pan verzamelen op het grote plein. Het werd 12 uur 's nachts toen wij zonder enig gerucht door de donkere tropennacht als schapen werden voortgedreven naar de trein. Er moesten veel te veel vrouwen en kinderen in een wagon. Het enigste wat ik op dat moment kon doen was bidden dat God ons zou behoeden. De kinderen huilden, het was allemaal zo onzeker. Het was al de 7de keer dat wij verplaatst werden. Deze tocht zal ik niet gauw vergeten.

Bij daglicht herkenden wij veel bekende plaatsen. De tocht eindigde in de bergstad Malang. Wij kwamen nu in een kamp van zeker 2000 mensen. Wij kregen wat geld en een voedselpakket van het Rode Kruis. Ik kreeg een klein kamertje vlak bij het hek van het kamp. Ik had van hieruit van alles kunnen smokkelen, voedsel kleding enz, maar ik had alleen maar geld voor het hoog nodige voedsel. Er waren kampwinkels met een groot assortiment. Er was verse groente en fruit. Er was ook vers vlees van het wilde zwijn wat door de bewakers werd geschoten.

Wij waren hier in een paradijs beland. Dit kamp stond onder toezicht van het Rode Kruis en dat was goed te merken. Vele gezinnen werden hier herenigd en sommigen al op transport gesteld naar "de overkant". Dit was de zone waar de geallieerden lagen. Eerst gingen de Nederlanders, dan de mensen uit de Japanse kampen. Wij moesten wachten tot het laatst. Maar dat vond ik helemaal niet erg want het was hier goed leven.

Nu woonde er in het hoofdgebouw een Hollands gezin met een paar kinderen. De vrouw was ziek en ging met de kinderen vooruit.

In afwachting van zijn eigen vertrek, verkocht mijnheer maar vast alles. Ik kreeg nog wat kookgerei van hem. Daar was ik erg blij mee. Het onderwijzend personeel onder ons waren al vast met lessen begonnen. Bezat je wat geld, dan kon men ook een middelbare opleiding volgen. In de kampleiding zaten ook enkele Indische jongens die erg lang haar droegen. Dit deden zij om bij een eventuele overval niet vermoord te zullen worden als zijde pro- Hollands. De echte indonesiër droeg altijd al lang haar. Deze jongens waren vaak van goede huize en student. Van een Duitse student, die bij ons in de buurt woonde hoorde ik dat "de jongens" uit de kampleiding in overmoedige buien vaak weddenschappen met elkaar afsloten van wie het eerst in Amsterdam zou zijn. Jaren later bleek dat de Indonesische studenten in Holland vaak een streepje voor hadden bij de anderen en veel eerder op de universiteiten van Utrecht, Leiden of Amsterdam werden geplaatst. Het waren vaak kinderen van hooggeplaatste Indonesiërs met veel geld die voor de schijn pro- Nederlands bleven. Hun kinderen vertrokken als eerste met de rijke Nederlanders uit de Japanse kampen met het vliegtuig naar het veilige Holland.

Malang was voor mij dus het laatste kamp. Wij voelden ons gezonder, mede door het heerlijke bergklimaat. Plotseling kregen wij bericht dat wij ons klaar moesten maken voor de grote reis naar de overkant waar onze mannen en vaders op ons zouden wachten. Via een pastoor hoorde ik dat de meeste van hen niet meer in leven waren. Ik kreeg een angstig voor-gevoel toen men zei dat mijn man ook wel onder de doden zou zijn. Officieel had het Rode Kruis mij nog niets medegedeeld. Die zouden het toch vast wel weten, dacht ik.

Wij maakten ons dus reisvaardig met een kleine voedselvoorraad voor onderweg en gingen naar de trein.

Volgens mijn idee, zouden wij naar Soerabaja gaan. Deze stad was in Nederlandse handen en de toestand vrij normaal. In rustiger tijden was je er van hier uit binnen 2 uur geweest. Nu zou het veel langer duren omdat de brug naar Soerabaja was opgeblazen. Aan een kant lagen de Nederlandse militairen, aan de andere de troepen van de T.R.I. die volgens een bestand niet op elkaar mochten schieten.

Schermutselingen en moordpartijen kwamen echter altijd nog voor. Wij moesten dus over vijandelijk gebied en daar was ik erg bang voor. Een overval op de trein was helemaal niet denkbeeldig. Niemand was enthousiast maar wij gingen. De trein werd geblindeld en de matten onder de bank uitgelegd. Daarop moesten de kinderen gedurende de reis rustig worden gehouden. Het wemelde van soldaten in en op de trein, die heel lang was en als een slak voort kroop. Er was geen steenkool, er werd met hout gestookt soms net gekapt in de bossen langs de route. Door de vochtigheid wilde het niet branden en dan stond de trein weer lange tijd stil. In ons aller harten was er dan het gebed voor een behouden aankomst.

Een enkele keer vroegen wij aan een van de soldaten waar of wij waren en iedere keer verwonderde wij ons dat wij maar zo weinig waren opgeschoten. Bij die gelegenheid hoorde ik dat wij naar Jakarta zouden gaan. Dit traject kenden velen van ons heel goed. Dat sommige plaatsen pro communistisch en fel anti Nederlands waren merkten wij aan het geschreeuw en de stenen die men naar ons gooide. Het maakte diepe indruk op ons. Het volk wat eens in rust en vrede naast ons had geleefd, riep nu om wraak. Iedereen was er stil van en zelfs de kinderen huilden niet meer. Niemand had enige eetlust. Drie dagen en nachten ging dat zo door. Als het wat rustiger was, sliepen wij.

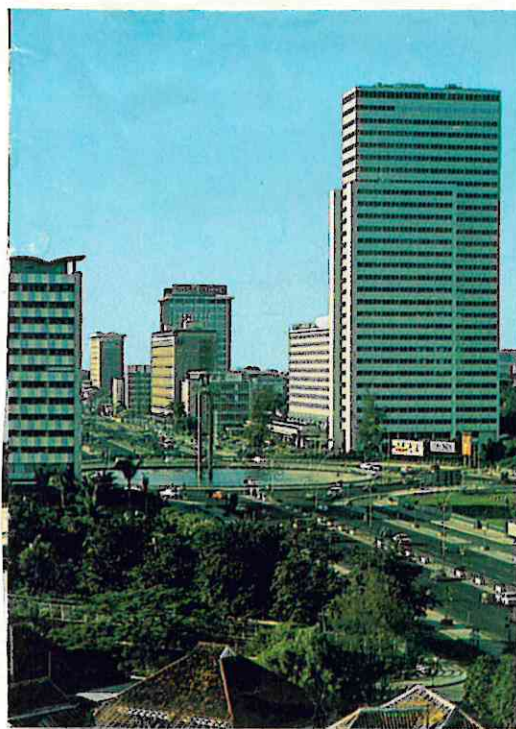
Op een morgen waren de soldaten die ons begeleidde plotseling bijzonder vriendelijk. Wij begrepen daar helemaal niets van. De ramen mochten open, wij kregen wat te eten en moesten "vrolijk" zijn. Iedereen was plotseling klaar wakker want wij naderden nu Nederlands gebied. Wij zagen na jaren voor het eerst weer het rood wit en blauw. Deze soldaten waren echte Hollandse jongens die naar ons wuifden en riepen. De reis was volbracht, wij waren in Jakarta. Eindelijk!!

Wij kwamen hier in een opvangkamp, kregen voedsel, kleding, geld en rust. Dit was de geborgenheid waar wij zo lang naar hadden uitgezien. Vrienden en familie mochten ons hier bezoeken.

Wij waren echter eerst ontsmet en van normale kleren voorzien. Na al deze vreugde kwam het verpletterende bericht waar ik al zo lang voor vreesde; mijn man en vader van de beide jongens behoorde niet meer tot de levende. De klap was enorm. Mijn hart was verdoofd van verdriet. Toch had ik door enkele dingen in de loop der jaren al aan gevoeld dat er geen hoop meer was maar ik wilde er desondanks niet aan geloven. Nu was het officieel. Nu moest ik mij er wel bij neerleggen. De jongens waren nog te klein om te beseffen welk groot verdriet mij trof. Ik bleef maar liever weg van al die blijde mensen die hun man en vader wel konden begroeten en samen toekomst plannen maakten. De derde dag, pakte ik alles in en ging per schip in 2½ dag naar Soerabaja. Per vliegtuig was ik er in 2 uur geweest. Maar dit hinderde mij allemaal niet. De voorbije jaren had ik genoeg van Java gezien. In Soerabaja moest ik weer naar een opvangkamp tot er ergens behoorlijke huisvesting in de stad was gevonden. De eerste tijd woonde ik bij mijn schoonzuster want er was door de revolutie grote woningnood. Veel was er verwoest of door oorlogshandelingen verloren gegaan. Later kreeg ik één kamer op de eerste etage. Het was wel duur, maar je woonde er rustig. Na korte tijd had ik mij aangepast aan het normale leven in een nieuwe vrije wereld. Na jaren opgesloten te zijn geweest trad ik het leven weer eerlijk en oprecht tegemoet. Ik genoot van de drukte en bedrijvigheid van de stad, van de vrolijke gezichten en van alle kleine dingen die het leven zo mooi kunnen maken.

Maar ook over dit vrije blije leven viel weer een schaduw. Mijn oudste jongen was tot zijn vierde jaar verlamd geweest en kon al weer aardig lopen. Geestelijk bleek hij nu ook gehandicapt want hij kon de lagere school helemaal niet volgen. Ik moest hem nu dat leren wat hij bevatten kon. Inmiddels ging ook mijn tweede zoon naar school en een nieuwe episode in mijn leven was begonnen.

Jakarta

Weerzien.

Wanneer je in Nederlands Indië geboren bent en na vele jaren voor een vakantie terug komt in Indonesië, zijn er vooral in de grote steden weinig aanknopingspunten meer die aan het oude Indië herinneren. Overal is de moderne bouwtrant duidelijk zichtbaar. Hier en daar nog gecombineerd met het oude en dit gaat heel goed samen. Er is veel ruimte dus zijn er grote boulevards met veel bomen en planten. Men rijdt er in vier rijen autos naast elkaar. De becak (fietstaxi) is zo langzamerhand uit het stadsbeeld aan het verdwijnen. Desondanks er geen zebrapaden zijn kan men de weg goed oversteken, fietsers doen dit lopende met hun rijwiel aan de hand. De automobilist rijdt zo gediciplineerd dat hij ten alle tijden tijdig kan stoppen.

De (touristen) treinen zijn geweldig, overdag gekoeld en 's nachts krijgt men een warme deken want de afstanden zijn nog altijd zeer groot. Op Bali is zelfs een plek waar hippies wonen. Met hun lange haren en slechte kleding leven zij in tenten. De Indonesische regering vindt dit een slecht voorbeeld voor de overige jeugd, die ook al met onverzorgd haar gaan lopen. Overigens is die jeugd netjes gekleed en goed geschoold. Natuurlijk zullen er in alle oosterse landen mensen blijven die zo arm zijn, dat zij ergens onder een brug of in een hutje van blik en jutte wonen. Ze zijn vaak lichaaamlijk zwak en kunnen geen werk vinden. Voor "het oog van de wereld" zijn zij tegenwoordig minder zichtbaar. Daar heeft de regering voor gezorgd.

Maar ook het binnenland van Java is in opmars. De kleine stadjes zijn mooier geworden, ik bedoel meer bewoond. Het klimaat is er aangenaam. Bijna overal zijn de moderne huizen in handen van Chinezen. Zij worden soms bewoond door de daar nog werkende buitenlanders. In een van die kleine stadjes ontmoette ik nog enkele oude Javaanse vrouwen, die vroeger met Nederlandse militairen getrouwd waren. Zij en hun kinderen bleven liever daar want zij hadden angst voor de koude Hollandse winters. In Salatiga, vroeger een geliefd vakantie oord en garnizoensstadje, stond ik weer voor mijn oude school die ik in mijn gedachte altijd zo hoog schatte. Hij leek nu zo klein en eenvoudig. Plotseling herinnerde ik mij weer zo veel dingen van vroeger. Veel oude plekjes en straten zijn er nog. Er lopen nu andere mensen dan de "suikerlords" en rijk geworden Hollandse families van de plantages. Zij leefden ruim, rijk en royaal. Daar was nog het oude hotel "Kalitaman", waarin velen uit Soerabaja, Semarang of Batavia vroeger hun vakantie doorbrachten. Het was eens een uitstekend hotel en het viel mij op dat het na al die jaren nog helemaal niet gemoderniseerd was.

Het kleine kerkje op het plein er voor, stond er ook nog steeds. Vroeger lag het midden tussen prachtige bloemperken. Nu is het gras dor en onverzorgd. Het park er om heen is al lang verdwenen. Dan is er nog de muziektent waarin de militaire muziek van het K.N.I.L. 2x per week speelde. Het plein stond dan vol mensen, waaronder veel Hollandse families. Volgens mij was het voor hen ook een kwestie van "gezien" te worden. Men was fleurig en kleurig gekleed. Als de muziek afmarcheerde, maakten zij met achter zich een hele sliert kinderen en jongelui enige rondjes door de stad. Waar is die mooie onbezorgde tijd gebleven?

Ik ging naar de plek waar ik met een wagentje in een (ondiep) ravijn langs de weg viel. Het paard sloeg op hol en werd 7 km. verder dood geschoten. Gelukkig kwam ik er nog goed af. Nu heeft men het ravijntje dicht gemetseld.

De bevolking is er nog even vriendelijk als vroeger en waar men kan gebruikt men uit beleefdheid de Hollandse taal nog, vooral de oudere Indonesiër. Men informeert naar ons koninklijk huis, noemt Hollandse namen en is blij over Holland te kunnen spreken.

Aan die mooie tijd van toen, kwam een einde door de Japannse bezetting. De Nederlanders verdwenen in kampen en de Inlandse bevolking moest zich nu gaan houden aan allerlei bepalingen die door de bezetter werden uitgevaardigd. Zo moest men o.a. parken en tuinen opruimen en met groenten gaan beplanten. De opbrengst kwam natuurlijk voor het grootste deel ten goede aan de bezetter.

Toen kwam de revolutie. Men stond elkaar naar het leven. Overal lijken onder heggen en op de rivieren, vaak deerlijk verminkt. Op deze revolutie werd het Indonesie van vandaag gebouwd. Met nieuwe wegen, grote bruggen, banken en flats. Maar ook met grote geestelijke waarden.

Alleen de bergen en oerwouden bleven zo als zij altijd waren, groots en indrukwekkend. Tijdens een tocht door het binnenland van Java, reed ik over wegen waarin stenen lagen die zo uit de rivier kwamen en zo groot waren als een voetbal. Men had er zand tussen gestrooid en een dun laagje asfalt over gelegd. Wij reden langs lieflijke dallas en ik vond de weg duizend maal mooier dan de grote autowegen waarlangs de toeristen in Indonesië zich haasten om maar zo veel mogelijk te zien. Terwijl onze chauffeur twee planken over een kuil in de weg plaatste, er over heen reed, de planken weer opnam en ik pijn in mijn rug kreeg van het hotsen en botsen over stille landwegen, voelde ik plotseling een grote blijheid in mij, omdat ik hier geboren was en gewoond had. Deze "stille kracht" kan geen mens mij ooit weer afnemen.

Suiker (1928)

Er waren vroeger veel suikerfabrieken op Java. Tot de drie grootste behoorde die van Djatiroto bij Klakah, Redjoagoen bij Madioen en Assembagoes bij Sitobondo. Met grote zorg werd het suikerriet op de velden geplant. Was het suikergehalte op zijn hoogst dan werd het riet gekapt en op wagons geladen die werden getrokken door een kleine locomotief. Zo kwam het dan voor de verwerking in de grotere fabrieken aan. De kleinere brachten de gekapte rietstengels per ossenkar of vrachtauto weg.

Bij de suikerfabriek in onze buurt, stonden ook de huizen van de employés. Dit waren voornamelijk Hollanders maar ook veel Javanen. Het was fijn om bij de aanhang van de z.g.n. "Suikerlords" te mogen behoren. Je pikte altijd wel een graantje mee van de luxe manier van leven van de Europeaan. Blank en bruin ging op de zelfde Hollandse school, en trokken verder met elkaar op. Men leefde vredig en broederlijk naast elkaar.

De Hollandse mevrouwen lieten zich wel eens japonnen van een Hollands modehuis sturen. Na korte tijd werden die dan weer weggegeven omdat men weer uitkeek naar iets nieuws. Er was voor alle kinderen veel snoep en speelgoed. Men ging zondags uit rijden of maakte heerlijke wandelingen door de prachtige natuur. Kortom er was volop vertier.

Wanneer de suikeroogst aanbrak, dan draaide de fabriek op volle toeren. Kort van te voren werd er eerst een volksfeest gehouden om de "boze geesten te verdrijven.

Suiker (vervolg)

Er werden dan een paar stieren geslacht, waarvan de koppen met bloemen versierd, bij de fabriek werden geplaatst. Er was ook een klein kermis achtig feestje voor de inheemse werknemers van het dorp in de buurt. Er was verder allerlei vermaak voor iedereen.

De Europeanen waartoe ook de Indische Nederlanders werden gerekend, dansten s'avonds bij een klein strijkje op de klanken van de Weense wals. Dit was altijd een jaarlijks terugkerende gebeurtenis waarop iedereen zich verheugde. Het volk was er tevreden mee.

Hierna kon op de fabriek met het malen worden begonnen. Er was volop bedrijvigheid. Op zekere dag viel een man, die over gladde stroop uitgleed in een bak met suikerbrei en werd mee gemalen. De rillingen liepen over mijn rug toen ik het hoorde. Een deel van de produktie werd natuurlijk afgekeurd. Niet voor niets was de fabriek voor onbevoegden ten strengste verboden.

De salarissen waren groot. Ook de procenten van de winst en de tantiemes. Je had altijd baas boven baas. Alleen wij kinderen kenden dit onderscheid nog niet en speelden samenhorig met elkaar. Als kind ken je immers geen problemen. Ik vind het nog altijd een groot voorrecht dit alles te hebben mogen meemaken.

Tegenwoordig zijn de fabrieken en huizen vaak verwaarloosd. De rietstengels dun met weinig sap. De wereldbank heeft in de beste fabrieken veel geld geïnvesteerd. Men doet zijn best de suikerproduktie weer op gang te krijgen. De Chinezen hebben de plaats ingenomen van de Europeanen. Door hen wordt het volk vaak uitgebuit. Geen wonder dat het soms opstandig is en vroegtijdig de rietstengels kapt. Het gevolg is dan een kleine vaak waardelose produktie, werkeloosheid en bittere armoede. Er moet in het Indonesie van vandaag nog veel worden gedaan aan de ontwikkeling van het volk in het binnenland. Tot zolang ziet de gewiekste Chinese zakenman er altijd nog voordeel in.

De waringinboom (1925)

Vroeger was de waringinboom (*ficus benjamina*) een bijzondere boom. Er werd er één geplant bij geboorte, huwelijk of bezoek van vorstelijke personen. Bij de voornaamste gebouwen, pleinen en parken stond minstens een zo'n boom, mooi uitgegroeid, machtig groot met zijn luchtwortels. Vele soorten vogels streken er overdag op neer of sliepen er nachts. De groene woudduiven aten graag van zijn rijpe bessen.

Zij zorgden er voor dat er weer overal, zelfs op verweerde muren en onbewoonde huizen nazaten van deze boom ontstonden. Had je zo'n klein boompje mee naar huis genomen, dan ontstond er op die zelfde plaats toch weer een nieuwe. Zo weelderig was de tropische plantengroei in ons oude Indië nu eenmaal.

Het loof gebruikte men graag samen met de jonge (witachtige) bladeren van de klapperboom om bij feesten allerlei versieringen aan te brengen. Waar zo'n boom stond op eenzame plaatsen, bij een bron met bad en zwem gelegenheid of bij een begraafplaats, dan zei het volk al gauw; kom daar niet bij het vallen van de nacht, (de duisternis viel altijd gelijk in) want dan komen de spoken thuis of ze zijn net wakker en gaan op avontuur uit. Het was inderdaad s'avonds een beetje griezelig onder zo'n grote loofboom. De wind suiste door de bladeren en de vogels zaten op hun slaapplaatsen nog even héél zacht met elkaar te tjilpen. Dan waren er nog de uilen met hun eng geluid en zo af en toe waren er een paar apen (een heel klein soort) die een slaapplaats in de boom hadden gevonden. Soms was er ook nog wel eens een slang.

Ik herinner mij nog heel goed hoe wij met een heel stel bij avond door het oerwoud kwamen. Onze weg voerde langs enkele waringinbomen.

De een of andere grapjas tikte toen met een stok tegen de stam. De gevolgen bleven niet uit. De aapjes begonnen te krijzen, de vogels te piepen. Zelfs de rust van enkele andere kleine bosdieren werd er door verstoord en dat lieten zij duidelijk horen. Er was een heldere volle maan. De schaduwen van de hoge bomen en al de geluiden gaven met elkaar een spookachtig effect. Niemand van ons voelde zich op zijn gemak en wij begrepen nu pas goed dat het volk van "spoken" sprak.

Stond zo'n boom in de weg, dan mocht die niet zo maar worden omgehakt. Eerst moest er een "slametan" gehouden worden. Dat is een soort maaltijd met wat volk, ter ere van de geesten of... op zijn minst werd er een klein offermaal bij de boom neergelegd, opdat de geesten daarvan zouden snoepen. Was hieraan voldaan dan hakte men de boom om.

De waringinboom (vervolg)

Het gebeurde wel eens dat een van de houthakkers ziek werd. Het volk was er dan heilig van overtuigd, dat de geesten toch nog boos waren geweest. In 1975 is men wat minder bijgelovig dan vroeger maar de "boom offers" worden hier en daar in het binnenland nog wel gebracht. Uit de steden en parken zijn de honderden jaren oude bomen echter verdwenen. Zij nemen te veel ruimte in beslag. Ik miste ze tijdens mijn bezoek direkt.

Er zijn hier en daar in de steden nog wel enkele kleine waringinbomen, maar die worden door snoeien kunstmatig klein gehouden. Alleen in het bos groeit nog de oude waringinboom uit mijn jeugd.

De kleine waringin hadden wij toen ook eigenlijk al in onze grote parkachtige tuin. Mijn man snoeide ze in allerlei vormen. Het was een prachtig gezicht vanuit de voorgalerij.

Tot mijn grote vreugde is deze plant nu ook volop in Holland te krijgen. Ik heb er een in een pot en houd die klein door de penwortel ieder jaar af te snijden. Je kunt zo'n boompje ook in allerlei vormen opsnoeien. Voor mij is en blijft het een "sprookjesboompje" Een gemakkelijke en leuke plant die steeds groen blijft. Maar tevens is het voor mij ook een tastbare herinnering aan mij jeugd in het oude Nederlands Indië

Spoken (1924)

Traditie en (bij) geloof spelen al eeuwenlang een grote rol in het leven van de Javaan uit het binnenland van Java.

In dit opzicht, herinner ik mij het volgende verhaal. Er klonk een vreemd soort slag muziek buiten. Een stoet mensen sloeg met stokken op pannen, deksels, blikken en manden. Op die manier, verkregen

zij hele heldere en erg doffe klanken. Wat was er aan de hand? Bij nadere informatie door onze bedienden bleek dat er een meisje van 5 jaar was zoekgeraakt. Volgens het bijgeloof van de inlander zou een "moeder-spook" die vaak bij de holle boom, de z.g.n. "lo boom" kwam, het kind hebben meegenomen. Overdag speelden de kinderen daar zo graag want het was er zo heerlijk schaduwrijk.

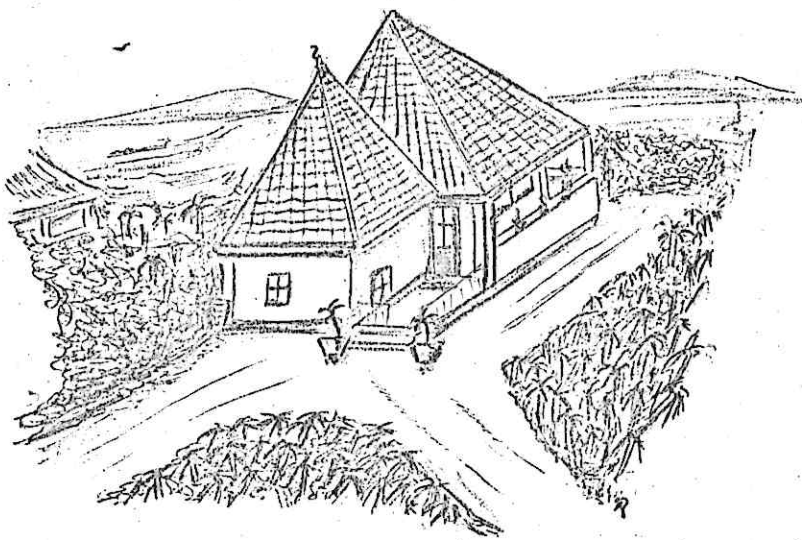
Ik was toen zelf 6 jaar en geloofde al niet meer in spoken. Toch wilde ik graag met de mensen mee om te gaan zoeken. In mijn kinderfantasie zou ik haar dan vinden en de held van de dag zijn. Maar onze huisbedienden zeiden; "dat doe je niet". Even later vertelden zij mij dat men het kind slapende bij de "lo boom" had gevonden, wat ik toen direkt geloofde. Twintig jaar later, hoorde ik opnieuw de bekende slag muziek om spoken te verdrijven. De bedienden riepen: "Het jongetje van de familie W. is weg". De vader, een Hollander en vele andere hadden hem overal gezocht. "Zullen wij het spook verdrijven?" zeiden de bedienden tot de vader. "Goed doe het maar" zei deze. Hierna vormden zij een stoet in de snel donker wordende vooravond. Het jongetje had in de voortuin gespeeld. Daar begon men dan ook te zoeken met fakkels en murmelende van zo iets als "Ga weg lelijk spook, geef de jongen terug" Bij een plantengroep waar men al eerder had gezocht vond men toen het jongetje. Hij was in slaap gevallen. Als blanke geloofde de vader natuurlijk niet aan spoken. Maar hoe moest hij dit verklaren nadat hij zelf grondig de gehele tuin had doorzocht. Enfin, de jongen moest voortaan voor het donker worden in huis zijn.

In die tijd had ik zelf twee zoontjes waar ik bij moest blijven omdat er een ziek was. Maar toch had ik heel graag die spookgeschiedenissen van dichtbij willen meemaken. Ik vroeg mij af, hoe ik zou reageren als het mijn kind was geweest. Ergens vond ik het toch wel griezelig en zorgde er altijd voor dat mijn kinderen op tijd binnen waren. Andere kinderen mochten in de tropenavond bij helder maanlicht nog lang buiten spelen.

Spoken (vervolg)

Mijn verklaring voor zo'n spookgeschiedenis was de volgende; een kind wat moe is van het spelen valt gauw ergens in slaap. In hun zenuwachtigheid, hadden de zoekenden niet goed rondgekeken.

De mensen met hun spookverdrijvers muziek waren met velen en dat maakte het zoeken gemakkelijker. In het binnenland van Java zegt men nog altijd: "Het moederspook wil het kind alleen maar even lenen"

Ons huis in Indië

Wie de ruimte kent van het voormalige Nederlands Indië, begrijpt misschien enigszins hoe "ruim" wij daar leefden en hoe moeilijk het was om zich in het kleine Nederland aan te passen. Het is mij uiteindelijk toch gelukt, al denk ik vaak met weemoed terug aan het huis waar ik eens met mijn man en kinderen woonde.

Het huis had 2 inrijlanen met aan één kant de dwergklapperbomen met hun mooie geelachtige bladeren en vruchten. Deze bomen waren $\pm$ 1.50 m hoog, de klapper was zo groot als die men hier in de winkel ziet. Normaal is de klappernoot zo groot als een voetbal.

Rondom ons huis lag een prachtige parkachtige tuin met vele soorten struiken en planten. Van één plant waren er soms verschillende kleurenvarianties. In verschillende sierpotten stond de aardorchidee. Er stonden er ook enkele los in de tuin. Al deze bloemen en planten werden met liefde door ons verzorgd. Dit was duidelijk te zien aan het geheel.

Het huis had een open terras dat rondom doorliep langs de 3 zijden van het huis. Vooral tegen de avond was het daar heerlijk om te zitten in een gemakkelijke rieten stoel en een koel drankje. Soms bespraken wij de dingen van de dag of de laatste "roddels", soms waren wij alleen maar stil en luisterden naar de geluiden van Gods heerlijke natuur rondom ons huis. Op de halve ringmuur stonden altijd enkele bloeiende planten die vaak heerlijk geurden.

De huiskamer lag besloten maar had grote ramen met een uitzicht op de
bijgebouwen. Alleen het terras voor de huiskamer lag in de zon.
Mijn man ontwierp het naar een model van de huisjes in de bergen en
bergsteden, die de Hollanders als 2de huis lieten bouwen.
Met onze eigen handen hadden wij het gebouwd. Toen wij de juiste grond
vonden, vormden wij dagen achtereen met hulp van enige mannen
bakstenen en soms dakpannen. Deze voorgevormde stenen werden bij
sonderden tot wel 7 m hoog opgestapeld. Er kwam een stookgat onder
waarin vaak hele bomen werden verbrand om de stenen hard te krijgen.
Dit werd vooral 's avonds gedaan bij helder maanlicht. Het was dan koel
en iedereen kwam dan voor de gezelligheid wat kijken en helpen.
Wij zorgden voor eten en drinken. Er werd gezongen en gelachen dat
verdreef de vermoeienis. Het vuur onder de stenen verspreidde de nodige
warmte want het kan 's nachts soms koud zijn in de bergen van Java.
Dit vuur moest natuurlijk geregeld worden om de stenen goed "gaar"
te krijgen. Zo werd ons huis in Indië geboren.
Later kwamen er aan de slaapkamerkant nog 3 vertrekken bij want wij
vonden altijd logeerkamers te kort. De afstanden waren groot en daarom
bleven familie en vrienden uit de stad altijd graag een poosje op
het land. Zij wisten dat zij steeds welkom waren.
Het was misschien allemaal niet zo solide gebouwd als dat men het in
Holland zou doen maar in mijn herinnering was het een paradijsje.
"Tempo Doeloe" betekende in het Maleis "De goede oude tijd". Daar
kan ik nu nog van harte mee instemmen.

